De Spectaculis (Latin)

Tertullian (c. AD 155–220)

SermonIndex.net / Church Fathers

De Spectaculis

De Spectacvlis

Qui status fidei, quae ratio ueritatis, quod praescriptum disciplinae inter cetera saecularium errorum etiam spectaculorum uoluptates adimat, dei serui, cognoscite, qui cum maxime ad deum acceditis, recognoscite, qui iam accessisse uos testificati et confessi estis, tne aut ignorando, aut dissimulando quis peccet. tanta est enim uoluptatium uis, ut et ignorantiam protelet in occasionem et conscientiam corrumpat in dissimulationem. ad utrumque adhuc forsan alicui opiniones ethnicorum blandiantur, qui in ista causa aduersus nos ita argumentari consuerunt: nihil obstrepere religioni in animo et in conscientia tanta solacia extrinsecus oculorum uel aurium nec uero deum offendi oblectatione hominis, qua saluo erga deum metu et honore suo in tempore et suo in loco frui scelus non sit. atquin hoc cum maxime paramus demonstrare, quemadmodum ista non competant uerae religioni et uero obsequio erga uerum deum. sunt qui existimant Christianos, expeditum morti genus, ad hanc obstinationem abdicatione uoluptatium erudiri, quo facilius uitam contemnant amputatis quasi retinaculis eius nec desiderent, quam iam superuacuam sibi fecerunt, ut hoc consilio potius et humano prospectu, non diuino praescripto definitum existimetur. pigebat scilicet etiam perseuerantes tantis in uoluptatibus propter dominum mori. quamquam etsi, ita esset tam apto consilio tantum obstinatio disciplinae debebat obsequium.

Iam uero nemo est, qui non hoc quoque praetendat: omnia a deo instituta et homini attributa, sicut praedicamus, et utique bona, ut omnia boni auctoris; inter haec deputari uniuersa ista, ex quibus spectacula instruuntur, equum uerbi gratia et leonem et uires corporis et uocis suauitates; igitur neque alienum uideri posse neque inimicum deo, quod de conditione constet ipsius, neque cultoribus dei deputandum, quod ei non sit inimicum, quia nec alienum. plane et ipsae extructiones locorum, quod saxa, quod caementa, quod marmora, quod columnae dei res sunt, qui ea ad instrumentum terrae dedit; sed et ipsi actus sub caelo dei transiguntur. quam sapiens argumentatrix sibi uidetur ignorantia humana, praesertim, cum aliquid eiusmodi de gaudiis et de fructibus saeculi metuit amittere. plures denique inuenias, quos, magis periculum uoluptatis quam uitae auocet ab hac secta. nam mortem etiam stultus ut debitam non extimescit, uoluptatem etiam sapiens ut op-

tatam non contemnit, cum alia non sit et stulto et sapienti uitae gratia nisi uoluptas. nemo negat, quia nemo ignorat, quod ultro natura suggerit, deum esse uniuersitatis conditorem eamque uniuer sitatem tam bonam quam homini mancipatam. sed quia non penitus deum norunt nisi naturali iure, non etiam familiari, de longinquo, non de proximo, necesse est ignorent, qualiter administrari aut iubeat aut prohibeat quae instituit, simul quae uis sit aemula ex aduerso adulterandis usibus diuinae conditionis, quia neque uoluntatem neque aduersarium noueris eius quem minus noueris. non ergo hoc solum respiciendum est, a quo, omnia sint instituta, sed a quo conuersa. ita enim apparebit, cui usui sint instituta, si appareat, cui non. multum interest inter corruptelam et integritatem, quia multum est inter institutorem et interpolatorem. ceterum omnes species malorum, quae etiam ethnici ut indubitata et prohibent et defendunt, ex operibus dei constant. uides homicidium ferro ueneno magicis deuinctionibus perfici: tam ferrum dei res est quam herbae, quam † angeli. numquid tamen in hominis necem auctor ista prouidit? atquin omnem homicidii speciem uno et principali praecepto interimit: non occides. proinde aurum aes argentum ebur lignum et quaecumque fabricandis idolis materia captatur quis in saeculo posuit nisi saeculi auctor deus? numquid tamen, ut] haec aduersus ipsum adorentur? atquin summa offensa penes illum idololatria. quid non dei est quod deum offendit? sed cum offendit, dei esse desiit, et cum desiit, offendit. ipse homo, omnium flagitiorum auctor, non tantum opus dei, uerum etiam imago est; et tamen et corpore et spiritu desciit a suo institutore. neque enimin oculos ad concupiscentiam sumpsimus et linguam ad maliloquium et aures ad exceptaculum maliloquii et gulam ad gulae crimen et uentrem ad gulae societatem et genitalia ad excessus impudicitiae et manus ad uim et gressus ad uagam uitam, aut spiritus ideo insitus corpori, ut insidiarum, ut fraudium, ut iniquitatium cogitatorium fieret. non opinor. nam si omnem malignitatem et si etiam malitiam exco gitatam deus exactor innocentiae odit, indubitate quaecumque condidit non in exitum operum constat condidisse quae damnatat, licet eadem opera per ea quae condidit administrentur, quando haec sit tota ratio damnationis, pertuersa administratio conditionis a conditis. nos igitur, qui domino cognito etiam aemulum eius inspeximus, qui institutore comperto et interpolatorem una deprehendimus, nec mirari neque dubitare oportet: cum ipsum hominem, opus et imaginem dei, totius uniuersitatis possessorem, illa uis interpolatoris et aemulatoris angeli ab initio de integritate deiecerit, uniuersam substantiam eius pariter cum ipso integritati institutam pariterer cum ipso in peruersitatem demutauit aduersus institutorem, ut, quam doluerat homini concessam, non sibi, in ea ipsa et hominem reum deo faceret et suam dominationem collocaret.

hac conscientia instructi aduersus opinionem ethnicorum conuertamur magis ad nostrorum detractatus. quorundam enim fides aut simplicior aut scrupulosior ad hanc abdicationem spectaculorum de scripturis auctoritatem exposcit et se in incertum constituit, quod non significanter neque nominatim denuntietur seruis dei

abstinentia eiusmodi. plane nusquam inuenimus, quemadmodum aperte positum est: non occides, non idolum coles, non adulterium, non fraudem admitt es, ita exerte definitum: non ibis in circum, non in theatrum, agonem, munus non spectabis. sed inuenimus ad hanc quoque speciem pertinere illam primam uocem Dauid: felix uir, inquit, qui non abiit in concilium impiorum et in uia peccatorum non stetit nec in calthe]dra pestium sedit. nam etsi iustum illum uidetur prał\\dicaвse, quod in] concilio et in consessu Iudaeorum de necando domino consultantium non communicauit, late tamen semper scriptura diuina diuiditur, ubicumque secundum praesentis rei sensum etiam disciplina munitur, ut hic quoque non sit aliena uox a spectaculorum interdictione. si enim pauculos tunc Iudaeos impiorum concilium uocauit, quanto magis tantum conuentum ethnici populi? minus impii ethnici, minus peccatores, minus hostes Christi quam tunc Iudaei? quid quod et cetera congruunt. nam apud spectacula et in cathedra sedetur et in Uia statur; uias enim et cardines uocant balteorum per ambitum et discrimina popularium per procliuum; cathedra quoque nominatur. ipse in anfractu ad consessum situs. itaque e contrario \'in- f felix qui in quodcumque concilium impiorum abierit et in quacumque uia peccatorum steterit et in quacumque cathedra pestium sederit\' generaliter dictum intellegamus. cum quid aliud, etiam specialiter interpretari capit. nam et specialiter quaedam pronuntiata generaliter sapiunt. cum deus Israhelitas admonet disciplinae uel obiurgat, utique ad omnes habet; cum Aegypto et Aethiopiae exitium comminatur, utique in omnem gentem peccatricem praeiudicat. sic omnis gens peccatrix Aegyptus et Aethiopia a specie ad genus, quemadmodum etiam omne spectaculum concilium impiorum a genere ad speciemo

Ne quis argutari nos putet, ad principalem auctoritatem conuertar ipsius signaculi nostri. cum aquam ingressi Christianam fidem in legis suae uerba profitemur, renuntiasse nos diabolo et pompae et angelis eius ore nostro contestamur. quid erit summum atque praecipuum, in quo diabolus et pompae et angeli eius censeantur, quam idololatria ? ex qua, omnis immundus et nequam spiritus ut ita dixerim, quia nec diutius, de hoc. igitur si ex idololatria uniuersam spectaculorum para; turam constare constiterit, indubitate praeiudicatum erit etiam ad spectacula pertinere renuntiationis nostrae testimonium in lauacro, quae diabolo et pompae et angelis eius sint mancipata, scilicet per idololatrian. commemorabimus origines singulorum, quibus in cunabulis in saeculo adoleuerint, exinde titulos quorundam, quibus nominibus nuncupentur, exinde apparatus, quibus superstitionibus instruantur, tum loca, quibus praesidibus dicentur, tum artes, quibus auctoribus deputentur. si quid ex his non ad idolum pertinuerit, id neque ad idololatrian neque ad nostram eierationem pertinebit.

De originibus quidem ut secretioribus et ignotis penes plures nostrorum † artis nec aliunde inuestigandum fuit quam de instrumentis ethnicalium litterarum. extaut auctores multi, qui super ista re commentarios ediderunt. ab his ludorum origo sic traditur: Lydos ex Asia transuenas in Etruria consedisse Timaeus refert duce

Tyrreno, qui fratri suo cesserat regni contentione. igitur in Etruria inter ceteros ritus supers titionum suarum spectacula quoque religionis nomine instituunt. inde Romani arcessitos artifices mutuantur, tempus, enuntiationem, ut ludii a Lydis uocarentur. sed etsi Varro ludios a ludo id est a lusu interpretatur, sicut et Lupercos ludios appellabant quod ludendo discurrant tamen eum lusum iuuenum et die,.bus festis et templis et religionibus reputat. nihil iam de caussa uocabuli, cum! rei caussa idololatria sit. nam et cum promiscue ludi Liberalia uocarentur, honorem Liberi patris manifeste sonabant. Libero enim a rusticis primo fiebant ob beneficium quod ei adscribunt demonstrati gratia uini. exinde ludi Consualia dicti, qui initio Neptunum honorabant. eundem enim et Consum uocant. dehinc Ecurria ab equis Marti Romulus dixit; quamquam et Consualia Romulo defendunt, quod ea Conso dicauerit deo, ut uolunt, consilii, eius scilicet, quo tunc Sabinarum uirginum rapinam militibus suis in matrimonia excogitauit. probum plane consilium et nunc quoque inter ipsos Romanos iustum et licitum, ne dixerim penes deum. facit enim et hoc ad originis maculam, ne bonum existimes quod initium a malo accepit, ab impudentia a uiolentia ab odio, a fratricida institutore, a filio Martis. et nunc ara Conso illi in circo demersa est ad primas metas sub terra cum inscriptione eiusmodi: CONSUS CONSILIO MARS DUELLO LARES † COILLO POtentes. sacrificant apud eam nonis Iuliis sacerdotes publici, XII. Kalend. Septembres flamen Quirinalis et uirgines. dehinc idem ROmulus Ioui Feretrio ludos instituit in Tarpeio, quos Tarpeios dictos et Capitolinos Piso tradit; post hunc Numa Pompilius Marti et Robigini fecit (nam et robiginis deam finxerunt); dehinc Tullus Hostilius, dehinc Ancus Martius et ceteri. qui quos quem per ordinem et quibus idolis ludos instituerint, positumum est apud Suetonium Tranquillum uel a quibus Tranquillus accepit. sed haec satis erunt ad originis de idololatria reatum.

Accedit ad testimonium antiquitatis subsecuta posteritas formam originis de titulis huius quoque temporis praeferens, per quos signatum est, cui idolo et cui superstitioni utriusque generis ludi notarentur. Megalenses enim et Apollinares, item Cereales et Neptunales et Latiares et Florales in commune celebrantur; reliqui ludorum de natalibus et sollemnibus regum et publicis prosperitatibus et municipalibus festis superstitionis causas habent. inter quos etiam priuatorum memoriis legatariae editiones parentant, id quoque secundum institutionis antiquitatem. nam et a primordio bifariam ludi censebantur, sacri et funebres id est deis nationum et mortuis. sed de idololatria nihil differt apud nos, sub quo nomine et titulo, dum ad eosdem spiritus perueniat, quibus renuntiamus. licebit mortuis, licebit deis suis faciant, perinde mortuis suis ut diis faciunt; una condicio partis utriusque est, una idololatria, una renuntiatio nostra aduersus idololatrian.

Communis igitur origo ludorum utriusque generis, communes et tituli, ut de Communibus causis. perinde apparatus communes habeant necesse est de reatu generali idololatriae conditricis suae. sed circensium paulo pompatior suggestus, quibus proprie hoc nomen: pompa praecedens, quorum sit in semetipsa probans de simu-

lacrorum serie, de imaginum agmine, de curribus, de tensis, de armamaxis, de sedibus, de coronis, de exuuiis. quanta praeterea sacra quanta sacrificia praecedant, intercedant, succedant, quot collegia, quot sacerdotia, quot officia moueantur, sciunt homines illius urbis, in qua daemoniorum conuentus consedit. ea si minore cura per prouincias pro minoribus uiribus administrantur, tamen omnes ubique circenses illuc deputandi, unde et petuntur, inde inquirantur, unde sumuntur. nam et riuulus tenuis ex suo fonte et surculus modicus ex sua, fronde qualitatem originis continet. uiderit ambitio siue frugalitas eius ** sit. deum offendit qualiscumque pompa circi: etsi pauca simulacra circumferat, in uno idololatria est; etsi un am tensam trahat, Iouis tamen plaustrum est; quaeuis idololatria sordide instructa uel modice locuples et splendida est censu criminis sui.

Ut et de locis secundum propositum exequar, circus Soli principaliter consecratur. cuius aedes in medio spatio et effigies de fastigio aedis emicat, quod non putauerunt sub tecto consecrandum quem in aperto habent. qui spectaculum primum a Circa [habent] Soli patri suo, ut uolunt, editum affirmant, ab ea et circi appellationem argumentantur. plane uenefica eis utique negotium gessit hoc nomine, quorum sacerdos erat, daemoniis et angelis scilicet. quot igitur in habitu loci illius idololattias recognoscis ? singula ornamenta circi singula templa sunt. oua honori Castorum adscribunt qui illos otio editos credendo de cygno Ioue non erubescunt. delphines Neptuno uomunt, columnae Sessias a sementationibus, Messias a messibus, Tutulinas a tutela fructuum sustinent; ante eas [tres arae, trinis deis parent, Magnis Potentibus Valentibus. eosdem Samothracas existimant. obelisci enormitas, ut Hermateles affirmat„ Soli prostituta. scriptura eius unde eius et census: de Aegypto superstitio est. frigebat daemonum concilium sine sua Matre Magna; ea itaque illic praesidet euripo. Consus, ut diximus apud metas, sub terra delitescit Murcias. eas quoque idolum fecit: Murciam enim deam amoris uolunt, cui in illa parte aedem uouerunt. animaduerte, Christiane, quot nomina inmunda possederint circum. aliena est tibi religio, quam tot diaboli spiritus occupauerunt. de locis quidem locus est retractandi ad praeueniendam quorundam interrogationem. quid enim, inquis, si alio in tempore circum adiero, periclitabor de inquinamento ? nulla est praescriptio de locis. nam non sola ista conciliabula spectaculorum, sed etiam templa ipsa sine periculo disciplinae adire seruus dei potest urguente causa simpli ci dumtaxat, quae non pertineat ad proprium eius loci negotium uel officium. ceterum et plateae et forum et balneae et stabula et ipsae domus nostrae sine idolis omnino non sunt: -totum saeculum satanas et angeli eius repleuerunt. non tamen quod in saeculo sumus, a deo excidimus, sed si quid de saeculi criminibus attigerimus. proinde si Capitolium, si Serapeum sacrificator uel adorator intrauero, a deo excidam, quemadmodum-modum circum uel theatrum spectator. loca nos non contaminant per se, sed quae in locis fiunt, a quibus et ipsa loca contaminari altercati sumus: de contaminatis

contaminamur. propterea autem commemoramus, quibus eiusmodi loca dicentur, ut eorum demonstremus esse quae in iis locis fiunt, quibus ipsa loca dicantur.,

Nunc de artificio quo circenses exhibentur. res equestris retro simplex: de dorso agebatur, et utique communis usus; reus non erat. sed cum ad ludos coactus est, transiit a dei munere ad daemoniorum officia. itaque Castori et Polluci deputatur, haec species, quibus equos a Mercurio distributos Stesichorus docet. sed et Neptunus equestris est, quem Graeci ἵππιον appellant. seiugas uero Ioui, quadrigas Soli, bigas Lunae sanxerunt. sed et
Primus Erichthonius currus et quattuor ausus
Iungere equos rapidusque rotis insistere uictor
. Erichthonius, Mineruae et Vulcani filius, et quidem de caduca in terram libidine, portentum est daemonicum, immo diabolus ipse, non coluber. si uero Trochilus Argiuus auctor est currus, primae Iunoni id opus suum dedicauit. si Romae Romulus quadrigam primus ostendit, puto et ipse inter idola conscriptus est, si idem est Quirinus. talibus auctoribus quadrigae productae merito et aurigas coloribus idololatriae uestierunt. namque initio duo soli fuerunt, albus et russeus. albus hiemi ob niues candidas, russeus aestati ob solis ruborem uoti erantsed postea tam uoluptate quam superstitione prouecta russeum alii Marti, alii album Zephyris consecrauerunt, prasinum uero Terrae matri uel uerno, uenetum Caelo et Mari uel autumno. cum autem omnis species idololatriae damnata sit a deo, utique etiam illa damnatur, quae elementis mundialibus profanatur.

Tanseamus ad scaenicas res, quarum et originem com-. munem et] titulos pares secundum ipsam ab initio ludorum appellationem et administrationem coniunctam cum re equestri iam ostendimus. apparatus ? ł\\ratus etiam ex ea parte consortes, qua ad scaenam a templis et aris et illa infelicitate turis et sanguinis inter tibias et tubas itur duobus inquinatissimis arbitris funerum et sacrorum, dissignatore et haruspice. ita cum de originibus ludorum ad circenses transiimus, inde nunc ad scaenicos ludos dirigemus. a loci uitio theatrum proprie sacrarium Veneris est. hoc denique modo id genus operis in saeculo euasit. nam saepe censores nascentia cum maxime theatra destruebant moribus consuentes, quorum scilicet periculum ingens de lasciuia prouidebant, ut iam hic ethnicis in testimonium cedat sententia ipsorum nobiscum faciens et nobis in exaggerationem disciplinae etiam humana praerogatiua. itaque Pompeius Magnus solo theatro suo minor cum illam arcem omnium turpitudinum extruxisset, ueritus quandoque memoriae suae censoriam animaduersionem Veneris aedem superposuit et ad dedicationem edicto populum uocans non theatrum, sed Veneris templum nuncupauit, cui subiecimus, inquit, gradus spectaculorum. ita damnatum et damnandum opus templi titulo praetexit et disciplinam superstitione delusit. sed Veneri et Libero conuenit. duo ista daemonia conspirata et coniurata inter se sunt ebrietatis et libidinis. itaque theatrum Veneris LLiberi quoque domus est. nam et alios ludos scaenicos Liberalia proprie uocabant, praeterquam Libero deuotos, quae sunt Dionysia penes Graecos, etiam

a Libero institutos. et est plane in artibus quoque scaenicis Liberi et Veneris patrocinium. quae priuata et propria sunt scaenae de gestu et corporis flexu mollitiae Veneris et Liberi immolant, illi per sexum, illi per luxum dissolutis. quae uero uoce et mo.ţis et organis et litteris transiguntur, Apollines et Musas et Mineruas et Mercurios mancipes habent. oderis Christiane, quorum auctores non potes non odisse. iam nunc uolumus suggerere de artibus et de his, quorum, auctores in nominibus exsecramur. scimus nihil esse nomina mortuorum, sicut nec ipsa simulacra eorum; sed non ignoramus, qui sub istis nominibus institutis simulacris operentur et gaudeant et diuinitatem mentiantur, nequam spiritus scilicet, daemones. uidemus igitur etiam artes eorum honoribus dicatas esse, qui nomina incolunt auctorum earum, nec ab idololatria uacare, quarum institutores etiam propterea dei habentur. immo quod ad artes pertinet, altius percepisse debemus, daemonas ab initio prospicientes sibi inter cetera idololatriae etiam spectaculorum inquinamenta, quibus hominem a domino auocarent et suo honori obligarent, eiusmodi quoque artium ingenia inspirasse. neque enim ab aliis procuratum fuisset quod ad illos peruenturum esset nec per alios tunc homines edidissent quam per ipsos, in quorum nominibus et imaginibus et historiis fallaciam consecrationis sibi negotium acturi constituerunt. ut ordo per- \’ agatur, ineamus etiam agonum retractatum.

Origo istis de ludorum propinquitate est. inde et ipsi sacri uel funebres instituti aut deis nationum aut mortuis fiunt. perinde tituli: Olympia Ioui, quae sunt Romae Capitolina, item Herculi Nemea, Neptuno Isthmia, ceteri mortuorum uarii agones. quid ergo mirum, si uel apparatus agonum idololatria conspurcat de coronis profanis, de sacerdotalibus praesidibus, de collegia riis ministris, de ipso postremo boum sanguine? ut de loco suppleam [at de loco] communi, pro collegio artium Musicarum et Minerualium et Apollinarium **, etiam Martialium per duellum, per tubam in stadio circum aemulantur, quod utique templum est et ipsum teius idoli cuius sollemnitates agit. sed et gymnicas artes Castorum et Herculum et Mercuriorum disciplinae prodiderunt.

Superest illius insignissimi spectaculi ac receptissimi recognitio. munus dictum est ab officio, quoniam officium etiam muneris nomen est. officium autem mortuis hoc spectaculo facere se, ueteres arbitrabantur, posteaquam illud humaniore atrocitate temperauerunt. nam olim, quoniam animas defunctorum humaniorno sanguine propitiari creditum erat, captiuos uel mali status seruos mercati in exequiis immolabant. postea placuit impietatem uoluptate adumbrare. itaque quos parauerant, armis quibus tunc et qualiter poterant eruditos, tantum ut occidi discerent, mox edicto die inferiarum apud tumulos erogabant. ita mortem homicidiis consolabantur. haec tmunep:i origo. sed paulatim prouecti ad tantam gratiam, ad quantam et crudelitatem, quia feriarum uoluptati satis non fiebat nisi et feris humana corpora dissiparentur. quod ergo mortuis litabatur, utique parentationi deputabatur; tquae species, proinde idololatria est, quoniam et idololatria parentationis est species: tam haec quam illa mortuis ministrat. in mortuorum autem idolis

daemonia consistunt. ut et titulos considerem, licet transierit hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores uiuentium, quaesturas dico et magistratus et flaminia et sacerdotia, cum tamen nominis dignitas idololatriae crimine teneatur, necesse est quicquid dignitatis nomine administratur communicet etiam maculas eius, a qua habet causas. idem de apparatibus interpretabimur in ipsorum honorum suggestu deputandis, quod purpurae, quod fasces, quod uittae, quod coronae, quod denique contiones et edicta et pultes pridianae sine pompa diaboli, sine inuitatione daemonum non sunt. quid ego de horrendo loco perorem, quem nec periuria sustinent? pluribus enim et asperioribus nominibus amphitheatrum consecratur quam Capitolium: omnium daemonum templum est. tot illic immundi spiritus considunt, quot homines capit. ut et de artibus concludam, Martem et Dianam utriusque ludi praesides nouimus.

Satis, opinor, impleuimus ordinem, quot et quibus modis spectacula idololatrian committant, de originibus, de titulis, de apparatibus, de locis, de artificiis, quo certi simus nulla ex parte competere nobis ea, qui bis idolis renuntiamus. non quod idolum sit aliquid, ut apostolus ait, sed quoniam quae faciunt daemoniis faciunt consistentibus scilicet tin consecrationibus idolorum, sine mortuorum siue, ut putant, deorum. propterea igitur, quoniam utraque species idolorum condicionis unius est, dum mortui et dei unum sunt, utraque idololatria abstinemus. nec minus templa quam monumenta despuimus, neutram aram nouimus, neutram effigiem adoramus, non sacrificamus, non parentamus. sed neque de sacrificio et parentato edimus, quia non possumus cenam dei edere et cenam daemoniorum. si ergo gulam et uentrem ab inquinamentis liberamus, quanto magis augustiora nostra, et aures et oculos, ab idolothytis et necrothytis uoluptatibus abstinemus, quae non intestinis transiguntur, sed in ipso spiritu et anima digeruntur, quorum munditia magis ad deum pertinet quam intestinorum.

Nunc interposito nomine idololatriae, quod solum subiectum sufficere debet ad abdicationem spectaculorum, alia iam ratione tractemus ex abundanti, propter eos maxime qui sibi blandiumtur quod non nominatim abstinentia ista praescripta sit. quasi parum etiam de spectaculis pronuntietur, cum concupiscentiae saeculi damnantur. nam sicut pecuniae uel dignitatis uel gulae uel libidinis uel gloriae, ita et uolupta tis concupiscentia est; species autem uoluptatis etiam spectacula . opinor, generaliter nominatae concupiscentiae continent in se et uoluptates, aeque generaliter intellectae uoluptates specialiter et in spectacula disseruntur.

Ceterum rettulimus supra de locorum condicione, quod non per semetipsa nos inquinent, sed per ea quae illic geruntur, per quae, simul inquinamentum combiberunt, tunc etiam in alteros respuunt. uiderit ergo, ut diximus, principalis titulus, idololatria; reliquas ipsarum rerum qualitates contra ut dei omnes feramus. deus praecepit spiritum sanctum, utpote pro naturae suae bono tenerum et delicatum, tranquillitate et lenitate et quiete et pace tractare, non furore, non bile,

non ira, non, dolore inquietare. huic quomodo cum spectaculis poterit conuenire? omne enim spectaculum sine concussione spiritus non est. ubi enim Uoluptas, ibi et studium, per quod scilicet uoluptas sapit; ubi studium, ibi et aemulatio, per quam studium sapit. porro et ubi aemulatio, ibi et furor et bilis et ira et dolor et cetera ex his, quae cum his non conpetunt disciplinae. nam et si qui modeste et probe spectaculis fruitur pro dignitatis uel aetatis uel etiam naturae suae condicione, non tamen immobilis animi est et sine tacita spiritus passione. nemo ad uoluptatem uenit sine affectu, nemo affectum sine casibus suis patitur. ipsi casus incitamenta sunt affectus. ceterum si cessat affectus, nulla est uoluptas, et est reus iam ille uanitatis eo conueniens, ubi nihil consequitur. sed puto, [autem] etiam uanitas extranea est nobis. quid quod et ipse se iudicat inter eos positus, quorum se simul nolens utique detestatorem confitetur? nobis satis non est, si ipsi nihil tale facimus, nisi et talia factitantibus non conferamur. si furem, inquit, uidebas, concurrebas cum eo. utinam ne in saeculo quidem simul cum illis moraremur. sed tamen in saecularibus separamur, quia saeculum dei est, saecularia autem diaboli.

Cum ergo furor interdicitur nobis, ab omni spectaculo auferimur, etiam a circo, ubi proprie furor praesidet. aspice populum ad id spectaculum iam cum furore uenientem, iam tumultuosum, iam caecum, iam de sponsionibus concitatum. tardus est illi pr[aetor, semper oculi in urna eius cum sortibus uolutantur. dehinc ad signum anxii pendent, unius dementiae una uox est. cognosce dementiam de uanitate: misit, dicunt et nuntiant inuicem quod simul ab omnibus uisum est. teneo testimonium caecitatis: non uident missum quid sit, mappam putant; sed est diaboli ab alto praecipitati figura. ex eo itaque itur in furias et animos et discordias et quicquid non licet sacerdotibus pacis. inde maledicta, conuicia sine iustitia odii, etiam suffragia sine merito amoris. quid enim suum consecuturi sunt, qui illic agunt, qui sui non sunt? nisi forte hoc solum, per quod sui non sunt: de aliena infelicitate contristantur, de aliena felicitate laetantur. quicquid optant, quicquid abominantur, extraneum ab iis est; ita et amor apud illos otiosus et odium iniustum. an forsitan sine causa amare liceat quam sine causa odisse? deus certe etiam cum causa prohibet odisse, qui inimicos diligi iubet; deus etiam cum causa maledicere non sinit, qui maledicentes benedici praecipit. sed circo quid amarius, ubi ne principibus quidem aut ciuibus suis parcunt? si quid horum, quibus circus furit, alicubi conpetit sanctis, etiam in circo licebit, si uero nusquam, ideo nec. in circo.

Similiter inpudicitiam omnem amoliri iubemur. hoc igitur modo etiam a theatro separamur, quod est priuatum consistorium inpudicitiae, ubi nihil probatur quam quod alibi non probatur. ita summa gratia eius de spurcitia plurimum concinnata est, quam Atellanus gesticulatur, quam mimus etiam per muliebres res repraesentat, sensum sexus et pudoris exterminans, ut facilius domi quam in scaena erubescant, quam denique pantomimus a pueritia patitur ex corpore, ut artifex esse possit. ipsa etiam prostibula, publicae libidinis hostiae, in scaena proferuntur, plus miserae in praesentia feminarum, quibus solis latebant, perque omnis aetatis, om-

nis dignitatis ora transducuntur; locus, stipes, elogium, etiam quibus opus non est, praedicatur, etiam (taceo de reliquis) [etiam] quae in tenebris et in speluncis suis delitescere decebat, ne diem contaminarent. erubescat senatus, erubescant ordines omnes; ipsae illae pudoris sui interemptrices de gestibus suis ad lucem et populum expauescentes semel anno erubescant. quodsi nobis omnis impudicitia exsecranda est, cur liceat audire quod loqui non licet, cum etiam scurrilitatem et omne uanum uer-. bum iudicatum a deo sciamus? cur aeque liceat uidere - quae facere flagitium est? cur quae ore prolata communicant hominem, ea per aures et oculos admissa non uideantur hominem communicare, cum spiritui appareant aures et oculi nec possit mundus praestari cuius apparitores inquinantur? habes igitur et theatri interdictionem de interdictione impudicitiae. si et doctrinam saecularis litteraturae ut stultitiae apud deum deputatam aspernamur, satis praescribitur nobis et de illis speciebus spectaculorum, quae saeculari litteratura lusoriam uel agonisticam scaenam dispungunt. quodsi sunt tragoediae et comoediae scelerum et libidinum actrices cruentae et lasciuae, impiae et prodigae, nullius rei aut atrocis aut uilis commemoratio melior est: quod in facto reicitur, etiam in dicto non est recipiendum.

Quodsi et stadium contendas in scripturis nominari, sane obtinebis. sed quae in stadio geruntur, indigna conspectu tuo non negabis, pugnos et calces et colaphos et omnem, petulantiam manus et quamcumque humani oris, id est diuinae imaginis, depugnationem. non probabis usquam uanos cursus et iaculatus et saltus uaniores, nusquam tibi uires aut iniuriosae aut uanae placebunt, sed nec cura facticii corporis, ut plasticam dei supergressa, et propter Graeciae otium altiles, homines oderis. et palaestrica diaboli negotium est: primos homines diabolus elisit. ipse caestus colubrina uis est, tenax ad occupandum, tortuosa ad obligandum, liquida ad elabendum. nullus tibi coronarum usus est; quid de coronis uoluptates aucuparis?

Exspectabimus nunc ut et amphitheatri repudium de scripturis petamus? si saeuitiam, si impietatem, si feritatem permissam nobis contendere possumus, eamus in amphitheatrum. si tales sumus quales dicimur, delectemur sanguine humano. bonum est cum puniuntur nocentes. quis hoc nisi tamen nocens negabit? et tamen innocentes de supplicio alterius laetari non oportet, cum magis competat innocenti dolere, quod homo, par eius, tam nocens factus est, ut tam crudeliter impendatur. quis autem mihi sponsor est, nocentes semper uel ad bestias uel ad quodcumque supplicium decerni, ut non innocentiae quoque inferatur aut ultione iniudicantis aut infirmitate defensionis aut instantia quaestionis? quam melius ergo est nescire cum mali puniuntur, ne sciam et cum boni pereunt, si tamen bonum sapiunt. certe quidem gladiatores innocentes in ludum ueneunt, ut publicae uoluptatis hostiae fiant. etiam # qui damnantur in ludum, quale est ut de leuiore delicto in homicidas emendatione proficiant? sed haec ethnicis respondi. ceterum absit ut de istius spectaculi auersione diutius discat Christianus.

quamquam nemo haec omnia plenius exprimere potest nisi qui adhuc spectat. malo non implere quam meminisse.

Quam uana igitur, immo desperata argumentatio eorum, qui sine dubio tergiuersatione amittendae uoluptatis optendunt nullam eius abstinentiae mentionem specialiter uel localiter in scripturis determinari, quae directo prohibeat eiusmodi conuentibus inseri seruum dei. nouam proxime defensionem suauiludii cuiusdam audiui. sol, inquit, immo ipse etiam deus de caelo spectat nec contaminatur. sane, sol et in cloacam radios suos defert nec inquinatur. utinam autem deus nulla flagitia hominum spectaret, ut omnes iudicium euaderemus. sed spectat et latrocinia, spectat et falsa et adulteria et fraudes et idololatrias et spectacula ipsa. et idcirco ergo nos non spectabimus, ne uideamur ab illo qui spectat omnia. comparas, homo, reum et iudicem, reum, qui, quia uidetur, reus est, iudicem, qui, quia uidet, iudex est. numquid ergo et extra limites circi furori studemus et extra cardines theatri impudicitiae intendimus et insolentiae extra stadium et immisericordiae extra amphitheatrum, quoniam deus etiam extra cameras et gradus et t apulias oculos habet? erramus: nusquam et numquam excusatur quod deus damnat, nusquam et nunquam licet quod semper et ubique non licet. haec est ueritatis integritas et, quae ei debetur, disciplinae plenitudo et aequalitas timoris et fides obsequii, non inmutare sententiam nec uariare iudicium. non potest aliud esse, quod uere quidem est bonum seu malum.

Omnia autem penes ueritatem dei fixa sunt. ethnici, quos penes nulla est ueritatis plenitudo, quia nec doctor ueritatis deus, malum et bonum pro arbitrio et libidine interpretantur: alibi bonum quod alibi malum, et alibi malum quod alibi bonum. sic ergo euenit, ut qui in publico uix necessitate uesicae tunicam leuet, idem in circo aliter non t exuet, nisi totum pudorem in faciem omnium intendit, ut et qui filiae uirginis ab omni spurco uerbo aures tuetur, ipse eam in theatrum ad illas uoces gesticulationesque deducat, et qui in plateis litem manu agentem aut compescit aut detestatur, idem in stadio grauioribus pugnis suffragium ferat, et qui ad cadauer hominis communi lege defuncti exhorret, idem in amphitheatro derosa et dissipata et in suo sanguine squalentia corpora patientissmis oculis desuper incumbat, immo qui propter homicidaecidae poenam probandam ad spectaculum ueniat, idem gladia torem ad homicidium flagellis et uirgis compellat inuitum, et qui insigniori cuique homicidae leonem poscit, idem gladiatori atroci petat rudem et pilleum praemium conferat, illum uero confectum etiam oris spectaculo repetat, libentius recognoscens de proximo quem uoluit occidere de lonquinquo, tanto durior, si non ualuit.

Quid mirum? inaequata ista hominum miscentium et commutantium statum boni et mali per inconstantiam sensus et iudicii uarietatem. etenim ipsi auctores et administratores spectaculorum quadrigarios scaenicos xysticos arenarios illos amantissimos, quibus uiri animas, feminae autem illis etiam corpora sua substernunt,

propter quos se in ea committunt quae reprehendunt, ex eadem arte, qua magnifaciunt, deponunt et deminuunt, immo manifeste damnant ignominia et capitis minu tione, arcentes curia rostris senatu equite ceterisque honoribus omnibus simul et ornamentis quibusdam. quanta peruersitas! amant quos multant, depretiant quos probant, artem magnificant, artificem notant. quale iudicium est, ut ob ea quis offuscetur, per quae promeretur ? immo quanta confessio est malae rei! quarum actores, cum acceptissimi sint, sine nota non sunt.

Cum igitur humana recordatio etiam obstrepente gratia uoluptatis damnandos eos censeat ademtis bonis dignitatum in quendam scopulum famositatis, quanto magis diuina iustitia in eiusmodi artifices animaduertit? an deo placebit auriga ille tot animarum inquietator, tot furiarum minister, tot *** status, ut sacerdos coronatus uel coloratus ut leno, quem curru rapiendum diabolus aduersus Elian exornauit? placebit et ille, qui uoltus suos nouacula mutat, infidelis erga faciem suam, quam non contentus Saturno et Isidi et Libero proximam facere insuper contumeliis alaparum sic obicit, tamquam de praecepto domini ludat? docet scilicet et diabolus uerberandam maxillam patienter offerre. sic et tragoedos cothurnis extulit, quia nemo potest adicere cubitum unum ad staturam suam: mendacem facere uult Christum. iam uero ipsum opus personarum quaero an deo placeat, qui omnem similitudinem uetat fieri, quanto magis imaginis suae? non amat falsum auctor ueritatis; adulterium est apud illum omne quod fingitur. proinde uocem sexus aetates mentientem, amores iras gemitus lacrimas asseuerantem non probabit: omnem enim hypocrisin damnat. ceterum cum in lege praescribit maledictum esse qui muliebribus uestietur, quid de pantomimo iudicabit, qui etiam muliebribus curuatur? sane et ille artifex pugnorum impunitus ibit. tales enim cicatrices caestuum et callos pugnorum et aurium fungos a deo cum plasmaretur accepit; ideo illi oculos deus commodauit, ut uapulando deficiant. taceo de illo, qui hominem leoni prae se opponit, ne parum. sit homicida quam qui eundem postmodum iugulat.

Quot adhuc modis probauimus, nihil ex his quae spectaculis deputantur placitum deo esse! at congruens seruo dei quod deo placitum non sit? si omnia propter diabolum institu ta et ex diaboli rebus instructa monstrauimus (nihil enim non diaboli est quicquid dei non est uel deo displicet), hoc erit pompa diaboli, aduersus quem in signaculo fidei eieramus. quod autem eieramus, neque facto neque dicto neque uisu neque conspectu participare debemus. ceterum sic nos eieramus et rescindimus signaculum rescindendo testationem eius. numquid ergo superest, ut ab ipsis ethnicis responsum flagitemus? illi nobis iam renuntient, an liceat Christianis spectaculo uti. atquin hinc uel maxime intelligunt factum Christianum, de repudio spectaculorum. itaque negat manifeste qu per quod agnoscitur tollit. quid autem spei superest in eiusmodi homine? nemo in castra hostium transit nisi proiectis armis suis, nisi destitutis signis et sacramentis principis sui, nisi pactus simul perire.

An ille recogitabit eo tempore de deo positus illic ubi nihil est de deo? pacem, opinor, habebit in animo contendens pro auriga, pudicitiam ediscet attonitus in mimos. immo in omni spectaculo nullum magis scandalum occurret quam ille ipse mulierum et uirorum accuratior cultus. ipsa consensio, ipsa in fauoribus aut conspiratio aut dissensio inter se de commercio scintillas libidinum conflabellant. nemo denique in spectaculo ineundo prius cogitat nisi uideri et uidere. sed tragoedo uociferante exclamationes ille alicuius prophetae retractabit et inter effeminati tibicines modos psalmum secum comminiscetur, et cum athletae agent, ille dicturus est repercutiendum non esse. poterit ergo et de misericordia moneri defixus in morsus ursorum et spongias retiariorum. auertat deus a suis tantam uoluptatis exitiosae cupiditatem! quale est enim de ecclesia dei in diaboli ecclesiam tendere, de caelo, quod aiunt, in caenum? illas manus quas ad deum extuleris postmodum laudando histrionem fatigare? ex ore, quo Amen in Sanctum protuleris, gladiatori testimonium reddere, εἰς αἰῶνας ἀπ\' αἰῶνος alii omnino dicere nisi deo et Christo?

Cur ego non eiusmodi etiam daemoniis penetrabiles fiant? nam et exemplum accidit domino teste eius mulieris, quae theatrum adiit et illde cum daemonio rediit. itaque in exorcismo cum oneraretur immundus spiritus, quod ausus esset fidelem aggredi, constanter: et iustissime quidem, inquit, feci: in meo eam inueni. constat et alii linteum in somnis ostensum eius diei nocte, qua tragoedum audierat, cum exprobratione nominato tragoedo nec ultra quintum diem eam mulierem in saeculo fuisse. quo utique et alia documenta cesserunt de his qui cum diabolo apud spectacula communicando a domino exciderunt. nemo enim potest duobus dominis seruire. quid luci, cum tenebris? quid uitae et morti?

Odisse debemus istos conuentus et coetus ethnicorum, uel quod illic nomen dei blasphematur, illic in nos quotidiani leones expostulantur, inde persecutiones decernuntur, inde temptationes emittuntur. quid facies in illo suffragiorum impiorum aestuario reprehensus? non quasi aliquid illic pati possis ab hominibus (nemo te cognoscit Christianum), sed recogita, quid de te fiat in caelo. dubitas illo enim momento, quo diabolus in ecclesiam furit, omnes angelos prospicere de caelo et singulos denotare, quis blasphemiam dixerit, quis audierit, quis linguam, quis aures diabolo aduersus deum ministrauerit? non ergo fugies sedilia hostium Christi, illam cathedram pestilentiarum ipsumque aerem qui desuper incubat scelestis uocibus conspurcatum? sint dulcia licebit et grata et simplicia, etiam honesta quaedam. nemo uenenum temperat felle et elleboro, sed conditis pulmentis et bene saporatis, et plurimum dulcibus id mali inicit. ita et diabolus letale quod conficit rebus dei gratissimis et acceptissimis imbuit. omnia illic seu fortia seu honesta seu sonora seu canora seu subtilia perinde habe ac stillicidia mellis de lucunculo uenenato nec tanti gulam facias uoluptatis quanti periculum per suauitatem.

Saginentur eiusmodi dulcibus conuiuae sui: et loca et tempora et inuitator ipsorum est. nostrae coenae, nostrae nuptiae nondum sunt. non possumus cum illis dis-

cumbere, quia nec illi nobiscum: uicibus disposita res est. nunc illi laetantur, nos conflictamur. saeculum, inquit, gaudebit, uos tristes eritis. lugeamus ergo, dum ethnici gaudent, ut, quum lugere coeperint, gaudeamus, ne pariter nunc gaudentes tunc quoque pariter lugeamus. delicatus es, Christiane, si et in saeculo uoluptatem concupiscis, immo nimium stultus, si hoc existimas uoluptatem. philosophi quidam hoc nomen quieti et tranquillitati dederunt, in ea gaudent, in ea auocantur, in ea etiam gloriantur. tu mihi metas et scaenam et puluerem et harenam suspiras. dicas uelim: non possumus uiuere sine uoluptate, qui mori cum uoluptate debemus. tnam quod, est aliud uotum nostrum quam quod et apostoli, exire de saeculo et recipi apud dominum? hic uoluptas, ubi et uotum.

Iam nunc putas delectamentis L exige re spatium hoc? cur tam ingratus es, ut tot et tales uoluptates a deo contributas tibi satis non habeas neque recognoscas? quid enim incundius quam dei patris et domini reconciliatio, quam ueritatis reuelatio, quam errorum recognitio, quam tantorum retro criminum uenia? quae maior uoluptas quam fastidium ipsius uoluptatis, quam saeculi totius contemptus, quam uera libertas, quam conscientia integra, quam uita sufficiens, quam mortis timor nullus ? quod calcas deos nationum, quod daemonia expellis, quod medicinas facis, quod reuelationes petis, quod deo uiuis? haec uoluptates, haec spectacula Christianorum sancta perpetua gratuita; in his tibi circenses ludos interpretare, cursus saeculi intuere, tempora labentia, spatia peracta dinumera, metas consummationis exspecta, societates ecclesiarum defende, ad signum dei suscitare, ad tubain angeli erigere, ad martyrum palmas gloriare. si scaenicae doctrinae delectant, satis nobis litterarum est, satis uersuum est, satis sententiarum, satis etiam canticorum, satis uocum, nec fabulae, sed ueritates, nec strophae, sed simplicitates. uis et pugilatus et luctatus? praesto sunt, non parua et multa. aspice impudicitiam deiectam a castitate, perfidiam Caesam a fide, saeuitiam a misericordia contusam, petulantiam a modestia adumbratam, et tales sunt apud nos agones, in quibus ipsi coronamur. uis autem et sanguinis aliquid? habes Christi.

Quale autem spectaculum in proximo est aduentus domini iam indubitati, iam superbi, iam triumphantis! quae illa exultatio angelorum, quae gloria resurgentium sanctorum! quale regnum exinde iustorum! qualis ciuitas noua Hierusalem! at enim supersunt alia spectacula, ille ultimus et perpetuus iudicii dies, ille nationibus insperatus, ille derisus, cum tanta saeculi uetustas et tot eius natiuitates uno igni haurientur. quae tunc spectaculi latitudo! quid admirer? quid rideam? ubi gaudeam, ubi exultem, tot spectans reges, qui in caelum recepti nuntiabantur, cum Ioue ipso et ipsis suis testibus in imis tenebris congemescentes? item praesides persecutores dominici nominis saeuioribus quam ipsi flammis saeuierunt insultantes contra Christianos liquescentes? quos praeterea? sapientes illos philosophos coram discipulis suis una conflagrantibus erubescentes, quibus nihil ad deum pertinere suadebant, quibus animas aut nullas aut non in pristina corpora redituras adfirmabant? etiam poetas non ad Rhadamanthi nec ad Minonis, sed

ad inopinati Christi tribunal palpitantes? tunc magis > tragoedi audiendi, magis scilicet uocales in sua propria calamitate; tunc histriones cognoscendi, solutiores multo per ignem;tunc spectandus auriga in flammea rota totus ruber; tunc xystici contemplandi, non in gymnasiis, sed in igne *** iaculati, nisi quod ne tunc quidem illos uelim uisos, ut qui malim ad eos potius conspectum insatiabilem conferre, qui in dominum desaeuierunt. hic est ille, dicam, fabri aut quaestuariae filius, . sabbati destructor, Samarites et daemonium habens; hic est quem a Iuda redemistis, hic est ille harundine et colaphis diuerberatus, sputamentis dedecoratus, felle et aceto potatus; hic est, quem clam discentes subripuerunt, ut surrexisse dicatur, hortulanus detraxit, ne lactucae suae frequentia commeantium adlaederentur. ut talia spectes, ut talibus exultes, quis tibi praetor aut consul aut quaestor aut sacerdos de sua liberalitate praestabit? et tamen haec iam quodammodo habemus per fidem spiritu imaginante repraesentata. ceterum qualia illa sunt, quae nec oculus uidit nec auris audiuit nec in cor hominis ascenderunt? credo, circo et utraque cauea et omni stadio gratiora.

Source. Latin text from the Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum (CSEL) collection of the Open Greek and Latin project (digital edition of *Quinti Septimi Florentis Tertulliani opera* edited by August Reifferscheid; Georg Wissowa (Prague, Vienna, Leipzig, F. Tempsky, G. Freytag: 1890) Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum 20), encoded in EpiDoc TEI XML. Digitised and corrected by the Open Greek and Latin team (University of Leipzig and partners); the text is taken from the printed edition by OCR with correction, so some errors may remain. SermonIndex has only divided it into short sections for reading; the critical notes, margin notes and apparatus of the printed edition are not shown here but are kept in the XML download.

Licence. Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0). You may share and adapt this text if you credit the Open Greek and Latin project and release your version under the same licence.